

5. Josip Putnik: Nastavlenie o kravlih ospah, 1804.
6. Jovan Muškatirović: Kratka razmišlenia, 1805.
7. Joakim Vujić: Estestvoslovie (prevod Hristifora Rafa), 1809.
8. Vikentije Raić: Kratka beseda o zloupotrebi duvana, 1810.
9. Pavle Kengelac: Estestvoslovie, 1811.
10. Paul Berić: Kratko poučenie o hraniteljnim boginjama (prevod dr Benea), 1817.
11. Jovan Steić: Makrovioteka, 1826.
12. Gavriilo Pekarović: Čadoljub, 1837.

Doktorske disertacije:

1. Jovana Živkovića: De furunculo (1784).
2. Atanasijević Vasilija: De glositidae (1826).
3. Komnenović Georgije: O trahomi (1829).
4. Preradov Stevan: De struma (1825).
5. Vincler Emerich: De gangliis (1783).
6. Dimić Aleksandra: De erisipilatae (1824).
7. Strem Georgius: De pilo hominis (1829).
8. Sekulić Gligoria: De mania (1828).
9. Marinković Vuka: De epilepsia (1850).
10. Cendrić Pavla: De delirio tremente potatorum (1830).
11. Petrović Vase: De gangrena nosocomi (1831).
12. Pantelin Djordja: De variola vaccina (1832).
13. Vasić Pavla: De peste orientali (1832).
14. Geršić Stevana: De catalepsia (1835).
15. Nikolić-Mišković Maksima: De conio maculato (1834).
16. Rebrić Josifa: De aqua (1835).
17. Maksimović Vase: De scorbuto (1835).
18. Pekarević Gavriila: De salicina (1836).
19. Mihajlović Konstantina: de tracheitidae acuta (1837).
20. Kolarević Stevana: De analisis urinae (1840).
21. Radulović Dimitrije: gimnastica medica (1842).
22. Radojčić Miloša: De tippo abdominalis (1847).

itd.

Za lekare mađarske narodnosti pregledali smo njihove disertacije iz knjige „Dissertationes medicae 1821—1839”, 4 toma, u izdanju Medicinske akademije u Budimpešti, a koja je pod brojem 3272 u biblioteci Karlo Bijelicki u Somboru.

Pored ovih publikacija pregledali smo i sve knjige za narod iz oblasti medicine u izdanju Matice Srpske, ili u njenoj biblioteci, i to od Jovana Steića, Ljubomira Radivojevića, Đorđa Natoševića, Milana Jovanovića-Morskog, Milana Jovanovića-Batuta, Ilije Ognjanovića-Abukazema, Ljubomira Nenadovića iz Pančeva i Konstantina Pejčića štampane u Pančevu.

Sem toga, pregledali smo i sve članke iz medicine ili obaveštenja o lekarima i medicinskim publikacijama iz „Sedmice”, „Javora”, „Branika” i „Zastave”.

MEDICAL PUBLICATIONS IN NOVI SAD TERRITORY OF TODAY'S VOJVODINA

Dušan MIŠKOV, Ivan KOVAČ, Aleksandar CVEJIĆ

We counted up here medical publications since 1757 till the end of XIX century, at Vojvodina's territory. They were popular publications at one hand and at another hand they were scientific publications published in Serbian, German, Latin, Hungarian and Slovak language. Before we presented other things it was given a short review of medical manuscripts between Middle Ages and XIX century. Besides medical publications, it was also presented the path of development in natural sciences, on the languages that were used in Vojvodina and philosophy which had influence at development of medicine.

(Rad je primljen u Uredništvu 31. XII 1980. god.)

Ante BARTOLIĆ, Čedomil IVKOVIĆ, Vladimir UREMOVIĆ
i Vilim TONKOVIĆ

LJEKARNA PAVLINSKOG SAMOSTANA U SVETOM PETRU U ŠUMI (1782—1784)

POVIJESNI PREGLED

Crkveni red pavlina je prema pisanju mnogih povijesničara razvijao u Istri od XV-XVIII stoljeća značajno kulturno djelovanje. Danas još sačuvani spomenik njihovog rada i djelovanja je kompleks zgrada samostana u Sv. Petru u Šumi kod Pazina (slika 1). Ovaj se samostan prvi puta spominje u jednoj indiciji 1176. godine, koja govori o jednom imovinskom sporu, koji je tada vodio opat supetaraskog samostana sa porečkim biskupom Petrom¹. Kl en² citirajući O sto j i e v rukopis o benediktincima u Istri navodi da je to bio jedan od brojnih benediktinskih samostana, koji su ovdje osnovani od VIII-XII stoljeća. Zbog ratova i bolesti koje su harale Istrom od XII-XIV. stoljeća, samostan u Sv. Petru u Šumi je kao i ostala benediktinska sjedišta ostao prazan.

Slika br. 1. Pavlinski samostan danas

Austrijski car Fridrich dodijelio je 1459. god. napuštenu zgradu samostana u Sv. Petru u Šumi pavlinima, koji su oć ranije (1395) imali svoju opatiju na obali Čepičkog jezera u Istri⁴.

Sigurno je intencija cara bila da pavlini nastave crkvenopolitičku misiju, koju su ranije započeli benediktinci tj. da rade na revitalizaciji toga

kraja, buđenju narodne svijesti i tako stvaraju žarišta mletačkom utjecaju u Istri.

Prema pisanju Bergera⁴ obnova starog samostana je dovršena 1613. god. On je bio pregrađen, a njegova su imanja narasla darivanjima i kupnjama.

Međutim, za vrijeme mletačko-astrougarskog rata 1617. god. samostan u Sv. Petru u Šumi bio je spaljen i porušen³. Usprkos ratnim nećakama, bolestima, koje su tada vladale u Istri, pavlinska se zajednica održala. Odmah nakon rata uslijedila je obnova samostanske zgrade i crkve. U toku XVII stoljeća i prve polovice XVIII stoljeća samostan je doživio svoj gospodarski procvat. Tu je bilo sjedište provincijala istarske pavlinske zajednice, kojoj su još pripadale ranije osnovane podružnice u Klovaru kod Plomina, Baratu kod Dvigrada, Koroni, te neko vrijeme i u Sv. Elizabeti kod Motovuna.

Stvorivši tako gospodarski moćnu zajednicu pavlini su mogli razvijati bogato kulturno i prosvjetiteljsko djelovanje.

U tom pogledu značajna je veza istarske pavlinske zajednice sa Lepoglavom, gdje je bilo sjedište poglavara toga reda i visoka pavlinska škola ranga akademije.

Iz Lepoglave i drugih pavlinskih podružnica u Hrvatskoj dolazili su u supetarski samostan školovani redovnici, profesori, umjetnici, graditelji, ljekarnici. Zahvaljujući djelovanju pavlina Sv. Petar u Šumi postao je u to doba važno kulturno središte u Istri. Sačuvani natpis na kamenu nadvratniku glavnih vratiju ulaza u samostan sa natpisom:

Fredericus II imperator donavit monasterium s. Petri in Svis fratibus ordinis s. Pauli primi eremite 1459. — de novo erectum 1731.

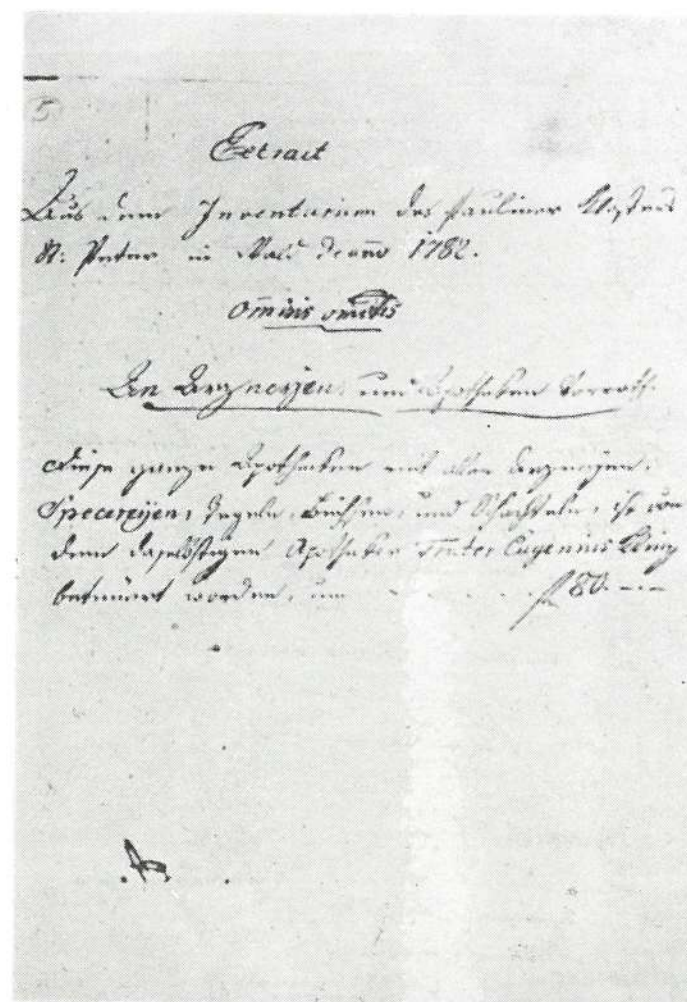
Govori da su pavlini obnovu impozantne zgrade svoga samostana dovršili tek 1731. Tada je uz samostan bio već ograđen veliki vrt i izgrađena barokna crkva i gostinjac.

Pavlini su djelovali u Istri do poznatih reformi cara Josipa II, koji je 1776. god. dekretom ukinuo pavlinski red. Nakon toga pavlinski su se redovnici raspršili diljem Istre i Hrvatskog primorja preuzimajući uloge kapelana i župnih pomoćnika⁵.

Upravu nad samostanom i njegovim imanjima preuzela je odmah carska državna administracija⁴ (Nadadministracija komorskih dobara) u Beču, i Komisija za duhovne poslove Gubernije u Grazu⁶. Nakon toga je samostan kupio pazinski grof Montecucoli, a crkva i gostinjac (kasnije župni dvor) postali su vlasništvo župe.

Građevinski kompleks samostana sa ogradnim zidom velikog vrta danas je u ruševnom stanju. No, još je uvijek sačuvan veliki Klaustor sa renesansnim arkadama, popločenim hodnicima na prizemlju i katu te velika cisterna u njegovoj sredini.

U prizemlju samostanske zgrade dobro su sačuvane prostorije, koje su bile namijenjene zajedničkom boravku redovnika razna spremišta, laboratoriji, radne prostorije, kuhinja, glavna ulazna vrata, te vrata prema prostranom vrtu. Budući da je veći dio krova srušen, prostori na prvom i drugom katu su toliko oštećeni da u njih nije moguće pristupiti. No, i po onom što je još moguće vidjeti zgrada samostana u Sv. Petru u Šumi je vrijedan spomenik graditeljstva i arhitekture.

Slika br. 2. Zapis o vrijednosti inventara ljekarne iz 1782. godine

LJEKARNE

Poznato je da su se pavlinski redovnici uz vjersku kulturnu, i prosvjetiteljsku djelatnost, bavili i liječenjem. Među pavlinima djelovali su poznati ranarnici i ljekarnici⁷. Obrazovani na starim tradicijama i medicinskoj nauci, koju su onda njegovale zapadnoevropske medicinske škole, liječili su svoju braću, prijatelje i znance. Samostan u Sv. Petru u Šumi imao je organiziranu ljekarnu po uzoru drugih pavlinskih samostana toga doba.

O njezinom postojanju sačuvani su pisani dokumenti iz doba od 1782-1784. god.⁸. U zgradi davno napuštenog samostana danas su još uvijek prostori nekadašnje ljekarne.

Knjiga recepata:
Farmaceutska knjiga „Liber variorum medicamentorum plebaeis perutilis”,

Knjiga „Arcana” Lazari Riveri
Farmaceutska knjiga „Avetimenti del Melichio”
Četiri rukopisne farmaceutske knjige bez naslovnog lista
Farmaceutska knjiga Antuna de Barthelt.
Knjiga „Blut — oder Hofgang” iz g. 1652. (godina je ispravljana),
Farmaceutska knjiga „Benedicto Sociono” od Ilije Begiona,
Farmaceutska knjiga od magistra farmacije (orig. „Arzneyn Doctorn”)

Oswalda Gabelkowera,

210 čašica sa pozlaćenim etiketama; u nekima od njih su još i lijekovi,

60 staklenih bočica sa pozlaćenim etiketama,

22 male bočice za lijekove, bez etiketa

95 novih čašica za lijekove,

30 velikih raznih boca za lijekove,

17 zemljanih lončića,

42 lončića od majolike; neki od njih su polupani,

54 drvene posude za lijekove, sa bijelim natpisom,

96 crveno obojenih kutija za lijekove,

2 drvene zidne stelaže sa nastavkom (orig. Aufstaz) sa 54 ladice,

a u sredini jedan ormar sa dva ostakljena krila,

Stelaža na zidu kod laboratorija sa 10 ladica,

Nož za ljekovito bilje na daski,

4 vage se zdjelicama i nekoliko utega,

Mali mužar od piritu

Dva velika mužara od ... (nečitko)

Dva komada ... (nečitko)

Kamen za trljanje (ribanje) sa dva manja kamena za pritiskanje prilikom trljanja (ribanja),

Željezna peć,

Preša za ulje od badema,

Dva dvostruka sita za praškove od biljaka,

1 funta žutog voska,

2 funte smole,

4 limene kutije,

2 kositrena noža za lijekove,

1 komad šape sjevernog jelena,

1 bakarna škrinjica.

U prilogu ovog popisa stoji napisano:

„Ovim se potvrđuje da poslije likvidacione komisije nije ništa otišlo iz ljekarne, te bi je bilo korisno prodati ranarniku Grbcu za ponuđenih 20 forinti.”

Pošto je 14. listopada 1784. godine uslijedio zaključak Gubernijske administracije da se odobri prodaja inventara ljekarne po prijedlogu V o n R e d i s h e i m a¹⁰, njezin namještaj, opremu i knjige preuzeo je spomenuti ranarnik iz Pićna za ranije ponuđenih 20 forinti. Tako je ljekarna samostana u Sv. Petru u Šumi doživjela istu sudbinu kao i ostala pavlinska dobra.

RASPRAVA I ZAKLJUČAK

Iako nemamo točnih podataka o postanku ljekarne u pavlinskom samostanu u Sv. Petru u Šumi možemo sa vjerojatnošću pretpostaviti da je ljekarnička djelatnost supetarskih pavlina započela još za vrijeme prve obnove samostana tj. prije 1613. god.

Tu su djelatnost njegovali pavlini prvenstveno za vlastite potrebe koristeći empiriju i saznanja antičke medicinske nauke. No, školovani su se pavlini ubrzo počeli služiti i ljekarničkom naukom, kojoj su temelje dale ondašnje evropske medicinske škole. O tome svjedoči i inventar knjiga, koje su bile vlasništvo te ljekarne. Tu su prema specifikaciji inventara iz 1784. godine bile knjige poznatih autora medicinskih djela: Matiolijska, Berthelta, Begiona, Gabelkowera, Mediona i dr., pa austrijska farmakopeja (Dispensatorium pharmaceuticum austriaco — Wiennense), receptni priručnici (Liber-variorum medicamentorum).

Pavlini su koristili i ljekovito bilje, jer su tada prevladavale biljne podloge za pravljenje ljekova. Zato i u inventaru ljekarne nalazimo herbarij ljekovitog bilja, te više knjiga o ljekovitim biljkama. Može se zato pretpostaviti da su pavlini i u svom velikom vrtu uzgajali takve biljke. Vjerojatno su i mnoge ljekovite biljke, koje se još danas uzgajaju u ovom kraju potekle iz rasadnika pavlinskog vrta. Možda su tada nastali vrtovi uz seljačke kuće poznatih još danas u Srednjoj Istri kao „Kočari”, u kojima se uzgajaju ljekovite biljke i biljke za začine.

Sudeći prema inventaru opreme, ova je ljekarna bila suvremena u ono doba. U njoj nalazimo: staklene bočice, lončice od majolike (stojnice), drvene posudice za lijekove, ormare sa staklenim vitrinama, vage, tijesak, sita i dr. Takvu opremu nalazimo i u drugim ljekarnama toga doba¹¹. To govori da su pavlini opremili svoju ljekarnu s robom iz zapadnoevropskih (talijanskih) tržišta gdje je tada bila u upotrebi takva oprema¹².

Iako je djelatnost samostanske ljekarne bila namjenjena najprije potrebama redovnika, sigurno je da je bilo njezinih korisnika i izvan samostana, osobito među kmetovima, pavlinskim znancima i prijateljima na području Pazinske grofovije.

Zato se može pretpostaviti da poznati kraljevski dvorski dekret od 4. srpnja 1748. godine o samostanskim ljekarnama nije pogodio ovu ljekarnu. Isto je tako vjerojatno da ni Glavni zdravstveni normativ G. V a n S w i e t e n - a iz 1770. god. nije smanjio aktivnost ove ljekarne, kao što je to bio drugdje slučaj¹³, jer je ona bila adekvatno opremljena i nju su vodili školovani redovnici.

Nasilna likvidacija ljekarne 1784. god. bio je udarac ljekarništvu ovoga kraja.

Iako je na osnovu samo malog broja izvornih dokumenata opisano kraće razdoblje postojanja ljekarne pavlinskog samostana u Sv. Petru u Šumi, može se zaključiti da je njezino postojanje i rad značajno za povijest zdravstvene kulture ovoga kraja.

LITERATURA I IZVORI

¹ Klen D., *Fratrija — feud opatije sv. Mihovila nad Limon u Istri i njegova sela (XI—XVII. stolj.)*. Historijski arhivi, Rijeka—Pazin, 1969, 39—41. — ² Klen D., *Neke misli i podaci o Sv. Mihovilu nad Limom*. Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU, Zagreb, 1963, IX, 3, 18—19. — ³ Cvitanović D., *Srce Zagorja u srcu Istre*. Istra, Pula, 1978, 10, 57. — ⁴ Berger N., *Cronataxis monasteriorum ordinis F. F. Eremitarum, s. Pauli primi Eremitae in Provincia Istriae et Croatia*. Arhiv JAZU, Zagreb, 1900, II., D., 212. — ⁵ Jurdana S., *Uremović V., Uloga nekih crkvenih redova u povijesti zdravstvene kulture Hrvatskog primorja i Istre*. Zbornik radova, 26 sastanak Naučnog društva za historiju zdravstvene kulture Jugoslavije, Rijeka, 1978, 73. — ⁶ Arhiv SR Slovenije, Ljubljana, Gubernijalni arhiv, Sv. Petar v Gvozdu, sv. IX/34, br. 19—22, 26. — ⁷ Jurdana S., *Uremović V., Zapis o prvom poznatom kirurgu-pavlinu u Crikvenici*. Medicina, Rijeka, 1972, 9, 45—101. — ⁸ Arhiv SR Slovenije, Ljubljana, Gubernijalni arhiv, Sv. Petar v Gvozdu, sv. IX/34, br. 459—462. — ⁹ Arhiv SR Slovenije, Ljubljana, Gubernijalni arhiv, sv. Petar v Gvozdu, sv. IX/34, br. 467: Zaliha lijekova i opreme u apoteci. — ¹⁰ Arhiv SR Slovenije, Ljubljana, Gubernijalni arhiv, Sv. Petar v Gvozdu, sv. IX/34, br. 469: Koncept dopisa Gubernije Upravi Komornih dobara. — ¹¹ Minarik F., *Iz naših starih apoteka*. Pro medica, „Lek“, Ljubljana, 1972, 2-IV, 100. — ¹² Peroš R., *Osvrt na povijest apotekarskih stojnica*. Saopćenja, Pliva, Zagreb, 1971, 3. — ¹³ Tartalja H., *Ljekarna u samostanu uršulinki u Varaždinu*. Saopćenja, Pliva, Zagreb, 1971, 4, 214.

THE PAULIST MONASTERY PHARMACY IN THE VILLAGE SV. PETER U ŠUMI (1782—1784)

Ante BARTOLIĆ, Čedomil IVKOVIĆ, Vladimir UREMOVIĆ, Vilim TONKOVIĆ

The authors describe the Paulist Monastery Pharmacy in the village sv. Petar u Šumi near Pazin, which was in operation between 1782 and 1784 in a splendid building preserved till the present time.

On the basis of the archival materials we learn that it was equipped on the model of other monastery pharmacies of the period. The archivalia specify its furniture, equipment and handbooks.

After the abolishment of the Paulist Order by the Decree of the Austrian Emperor Joseph II in 1776 the Paulist Order in Istria was dissolved in 1782.

The Austrian administration sold the Pharmacy and the Paulist property at an auction in 1784 and all the pharmacy equipment was bought by a surgeon from Pićan (Franjo Grbac) for 20 florins.

The authors summarize the article by saying that the activity of the Paulist Pharmacy in Sv. Petar u Šumi represents an important contribution for the sanitary conditions of this region.

(Rad je primljen u Uredništvu 31. XII 1981. god.)

Radmila FILIPOVIĆ-FABIJANIĆ

KULTNA MESTA I NJIHOVI BOLESNICI*

Bezbrojna su kulturna mesta o kojima govore i pišu istraživači kultura i religija, širom sveta. No, bez obzira na to gde se ta kulturna mesta nalaze, kao i to čiji je kult za njih vezan, uvek su to bili gajevi ili pojedina stabla u njima, izvori i neobične stene i pećine. U antičko vreme i hramovi pojedinih božanstava (kao na primer Asklepija i Higije) takođe postaju kulturna mesta. Pobedom monoteističkih religija, srušile su se dotadanje osnove antičkog religijskog života. Mnoga stara antička kulturna mesta tada nestaju s odumiranjem kultova vezanih za njih, a mnogi se slični kultovi stapaju u jedan opštiji i jači.¹ I, u to vreme, samo neki od ovih opštijih kultova preživljavaju duboke društvene promene i pobjedu hrišćanstva i nastavljaју da egzistiraju, ali naravno na neki način izmenjeni i hristijanizovani. U svetim gajevima ili na lekovitim izvorima posvećenim antičkim božanstvima, čiji se kult nije mogao iskoreniti, podizani su hrišćanski hramovi i substitucijom su karakteristike i atributi antičkih božanstava prelazili na hrišćanske svece, koji preuzimaju njihovu ulogu. U srednjem veku kod nas nastaje još jedna vrsta kulturnih mesta. To su grobovi običnih ljudi, koje su narod, a nekad i crkva, posle njihove smrti proglašavali zvanično ili nezvanično svetim. Naravno da sva ova mesta nisu bila istog značaja. Mnoga takva kulturna mesta su nastala i nestala, neka su se stopila s drugim sličnim u jedan kult i tako opstala, dok su druga nepromenjena, ili tek neznatno izmenjena, trajala vekovima. Među ovim kulturnim mestima ima onih koja su usko lokalnog značaja (pojedinačni grobovi ili pećine i izvori, kao npr. pećina sv. Jakova Marhijskog u Deževicama kod Fojnice), zatim šireg, regionalnog značaja (kao npr. katolička crkva sv. Ive u Podmilačju kod Jajca), i opšteg značaja (kao npr. pravoslavni manastir sv. Vasilija Ostroškog u Crnoj Gori)².

No, bez obzira na to kojeg je značaja neko kulturno mesto, zajedničke su im neke crte. Na prvom mestu, na njih dolaze da traže pomoć nevoljnici, teški bolesnici kojima je to poslednja instanca kojoj se još s nekom nadom mogu obratiti. Na tim mestima je vrlo često obavezna inkubacija (iako je još car Dušan svojim Zakonikom zabranio da žene mogu provesti noć u crkvi ili manastiru). Zatim, još jedan zajednički momenat. Skoro obavezno se kraj hrišćanskog kulturnog mesta nalaze i neki izvor ili pećina s vodom, kojom se bolesnik mora umiti pri dolasku na to kulturno mesto. (Ovi izvori ili pećine svakako su bili kulturna mesta u predhrišćansko doba, pa je kraj njih kasnije podignuta hrišćanska bogomolja, na koju prelaze značaj i uloga predašnjeg kulturnog mesta). I najzad, iskazivanje zahvalnosti davanjem i ostavljanjem darova i daljim redovnim posećivanjem toga mesta, ukoliko su želje i molbe s kojima se došlo bile bar

* Rad je saopšten na 21. naučnom sastanku Saveza naučnih društava za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije u Beogradu 7—8. XII 1979. god.